

Előszó

A kötet három interjúja egy nagyobb interjúgyűjtemény része, amely egy egyetemi csoport erre vállalkozó kilenc tagjával készült beszélgetések írott változatát tartalmazza. Az itt szereplő három interjú alanyai pályafutásuk jelentős részében szociológiával foglalkoztak, ez indokolja, hogy bekerüljenek a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kutatási Dokumentációs Központjában működő 20. Század Hangja Archivumba.

Az eredeti kötetet nem a széles nyilvánosságnak szántuk, hanem az egykori csoporttagoknak, ezért az előszó időnként személyes hangvételt üt meg, annak ellenére, hogy legfőbb célja az volt, hogy az egyetem befejezése óta eltelt négy évtized távlatából visszatekintszen az akkori időszakra, s hogy kontextusba helyezze a csoport tagjaival kapcsolatos eseményeket, helyzeteket. Ezt az előszót átírni nem lehet, legfeljebb egy másikat lehetett volna készíteni helyette. Erre elsősorban azért nem vállalkoztunk, mert úgy gondoljuk, hogy az eredeti előszónak is van dokumentumértéke: utal a csoporttagok közötti hajdani és jelenlegi viszonyokra, s az interjúkészítés körülményeire. Éppen ezért csak azokat az információkat hagytuk itt ki belőle, amelyek az ebben a válogatásban nem szereplő interjúalanyokra vonatkoznak.

Egy interjúkötet általában nem önmagáért beszél, ezért mindenképpen illik valamilyen szerkesztői bevezetőt/előszót írni, felkeltve az olvasók érdeklődését, informálva őket az interjúk megszületésének körülményeiről, s navigálva azok értelmezésével kapcsolatban. Persze most egy kicsit másképp van, hiszen az elsődlegesen megcélzott olvasók maguk az interjúalanyok, akik többé-kevésbé tisztában is vannak, vagytok a kötet megszületésének körülményeivel.

Ennek megfelelően ez egy kissé rendhagyó bevezető lesz. Az első rendhagyó körülmény már az előző bekezdésben is megfigyelhető volt: tegezve szólítottam meg az olvasót, vagyis Benneteket. Persze kitalálhattam volna más formát is, mondjuk, eleve valamilyen megszólítással kezdek, jelezve, hogy Hozzátok szólok. Ezen a lehetőségen el is gondolkoztam, de a konkrét megszólításon elakadtam: „Kedves Csoporttársak!” – túl rideg, „Kedves Barátaim!” – ez meg egy kicsit álságos, hiszen kifejezetten baráti viszonyban inkább csak néhányatokkal voltam. Barátságos viszonyban voltunk ugyan (s ez talán azóta sem változott), de erre nincs adekvát megszólítás. Így aztán maradt ez a morfondírozó, talán kissé

bonyolult előszói bevezető – előre vetítve az előszó folytatásának hangulatát. Formabontóan tegeződve, Nektek címezve.

Kikről szól a könyv?

Rólunk, vagyis a Közgazdasági Egyetem népgazdasági tervező-elemző („népgazdterv”) szakon 1979-ben végzett egyik vállalati modellező szakágazatos csoport tagjairól. Beleértve azokat is, akik a csoport 1975-ös megalakulása után csatlakoztak hozzánk, illetve azokat, akik 1974-ben még a csoport tagjai voltak, de később más szakágazatra, s így másik csoportba mentek át. Voltunk valahányan, lettünk valahányan. Voltunk magyarok, sok „kelet-német” hallgató (milyen abszurd ma már ez a jelző – hál’ istennek!), egy vietnámi, s egy-egy észti, illetve orosz hallgató a hajdanvolt Szovjetunóból. Utóbbiak – egy kivételével – eltűntek a látókörünkéből. Maradtunk zömmel magyarok. Voltak, akik vállalkoztak arra, hogy bemutassák szakmai életútjukat, s voltak, akik nem. Kicsit sajnálom, hogy az utóbbiak kimaradtak, de hogy miért, ők tudják. Csatlakozni bármeddig lehet, s akkor lesz második (többedik), bővített kiadás. Persze az élet véges! (Sajnos!)

Tehát a résztvevők: B., E., G., J. (egyik), L., M., P., V., Z.. S akik eddig még nem, de talán később még csatlakoznak: A., D., É., Gy., J., J. (másik), K., M.. No és a külföldiek, akikről semmit nem tudunk: A., D., G., I., P., V., D.. Néhányan pedig már nincsenek közöttünk: Á., L., R..

S ha az esetleges folytatásról gondolkodunk: talán érdemes lenne felidézni Á. és R. sorsát is. A kevésbé vidám élettörténetek is velünk vannak sajnos, s egyúttal az emléküknék is adóznánk.

Kiknek szántuk?

Elsődlegesen a csoport résztvevőinek, vagyis „belső használatra” szántuk. Így volt a megállapodás. A megállapodást pedig illik betartani. (Persze, tegyük a szívünkre a kezünket: életünk során mindig minden megállapodást betartottunk?) De akármi is a fő célcsoport, nem várható el, hogy ne mutassuk meg a könyvet az ez iránt érdeklődő családtagjainknak, barátainknak. Sőt! Nem lenne baj, ha mások kezébe is kerülne, mert a benne olvasható élettörténetek az elmúlt negyven-ötven év lenyomatai is egyben.

Ennek a korlátozott kitérülésnek két következménye van.

Az egyik, hogy a „belső használatra” való utalás nem jelent többet, mint hogy magánemberként adjuk át a könyvet olvasásra, s minden, ami itt le van írva magántermészetű információnak tekintendő. Olyannak, ami bármilyen hétköznapi

beszélgetés során elhangozhat. Értelemszerűen ez azt is jelenti, hogy publikációkban semmilyen formában nem hivatkozható¹, s minden, az interjúkban szereplő vélemény magánvélemény. S mindaddig így lesz, amíg – bármilyen megfontolásból – nem döntünk közösen és egybehangzóan másképp!

A másik következmény pedig az, hogy a csoporton kívüli olvasók számára meg kell adnunk olyan plusz információkat is, ami számunkra evidens. Ezt szolgálja e bevezető néhány bekezdése, ami a korabeli egyetemi viszonyokról, a Közgázról, a csoportról ad egy kis ismertetést. Nem tudományos igénnyel, inkább csak a tájékozódást elősegítendő. S részben ezt szolgálják azok, a szerkesztő által készített megjegyzések, amelyek egykori tanárainkkal kapcsolatos plusz információt tartalmaznak, illetve ilyen információhoz a megadott linkeken keresztül elvezetnek.

Az interjúkról és a szerkesztésről

Az interjúk 2022 végén, 2023 elején készültek, életünk 66-68. évében. (A pontos dátum minden interjú esetében lábjegyzetben szerepel.) Hogy miért pont ebben az időszakban történt mindez, abban alapvetően a véletlennek volt szerepe: a több évtizedes kihagyással 2022-ben megtartott csoporttalálkozó nyomán merült fel bennem, hogy érdemes lenne egy kicsit többet megtudni egymásról, mint amennyit az ilyenkor szokásos néhány percben el tudunk mondani. Az időzítés persze annyiban mégsem a véletlen műve, hogy többségünk most már nyugdíjas, s aki dolgozik is mellette, könnyebben tudott időt szakítani a csoporttalálkozóra.

Az interjúk szempontjából – így utólag nézve – ez az életkori időszak ideálisnak bizonyult. Egyrészt még viszonylag frissek a pályafutásunk eseményei, másrészt – nyugdíjasként – már szabadabban tudunk beszélni a régebbi eseményekről, személyekről, harmadrészt pedig még kevésbé merevedtünk bele a saját problémáinkba, szellemi képességeink még alkalmasak a korábbi események reális feltárására. Néhány évvel később már nem biztos, hogy így lenne!

Az interjúk az előzetesen megadott kérdésekre épültek. A kérdések – tudatosan – csak általános témaköröket jelöltek ki, lehetőséget adva az egyéni helyzetekhez történő rugalmas alkalmazkodásra. A beszélgetések során igyekeztem is kihasználni ezt a lehetőséget, vagyis a beszélgetéseket – a fő irány tartása mellett

¹ Ez a kitétel erre a válogatásra – értelemszerűen – nem érvényes. (szerk.)

– az egyéni sajátosságok irányába terelni. Megkeresni a legfontosabb fordulópontokat, föltárni az ezekkel kapcsolatos döntési helyzeteket, s amennyire ez lehetséges egy ilyen interjú alatt, kibontakoztatni az egyéniségeteket.

A beszélgetésekről hangfelvétel készült, ezeket legépeltem, majd igyekeztem élvezhető formába hozni. Ez utóbbi egyben azt jelenti, hogy nem szigorúan szó szerint így hangzottak el, mint ahogy itt olvashatók. A szerkesztői belepiszkításokra elsődlegesen az élő beszéd esetlegességei miatt került sor. Ha valaha is próbálkoztatok interjúk leírásával, akkor nyilván tudjátok, hogy a sok töltelék-szó, a sok befejezetlen gondolat, az alkalmankénti téves szóhasználat, vagy akár az egy perce jutó bazdmegek magas aránya csökkenti az olvasási élvezetet. Nagyjából a következő beavatkozások történtek:

- ❖ A kérdéseimet erősen megszűrtem, vagyis az interjúk a monológok irányába mozdultak el. Az volt a szándékom ezzel, hogy a kérdések minél kevésbé törjék meg a történeteket. Ezeket főként ott jelenítettem meg, ahol a kisebb-nagyobb témaváltás miatt szükségét éreztem. A kérdések interjúként eltérő száma azonban nem a szűrés következménye, sokkal inkább a felvett interjúk jellegzetességére utal: voltak, akiknél többször kellett tisztázó kérdéseket feltennem, mások nagy, logikusan felépített monológokat adtak elő, s voltak olyanok is, akik szóhoz is alig engedtek jutni.
- ❖ Többször nem néztem utána az esetleges tévedéseiteknek. Az interjúk során egy-két ilyen apróság felmerült, de azt ott helyben tisztáztuk. Értelemszerűen a leírásnál már a helyes elnevezés, esemény stb. jelenik meg. Néhány esetben viszont, amikor a téves szóhasználatot kortünetnek éreztem (s itt most nem az életkorunkra, hanem a történelmi korra gondolok), meghagytam, s lábjegyzetbe tettem a helyes megnevezést.
- ❖ A szerkesztés során azonban elsődlegesen arra törekedtem, hogy a mondandótoknak se a tartalma, se az érzelmi töltete lehetőség szerint ne változzon, hogy valamelyest vissza tudjam adni az interjúk hangulatát. Éppen ezért a szóhasználatba elvéve nyúltam bele.
- ❖ A töredékmondatokot vagy kipontoztam vagy egy-egy szóval kiegészítettem. A kispolgári normák szerint nem szalonképesnek tekintett kifejezések egy részét megtartottam, más részét elhagytam, esetleg kevésbé durva, de hasonló hangulatú kifejezéssel helyettesítettem. Hogy mikor mit tettem, abba igyekeztem rendszert vinni, elejét véve az öntörvényű beavatkozásnak. Ahol az adott kifejezésnek hangulati mondandója volt, ott megtartottam, ahol nem, ott elhagytam, vagy – ha a kihagyás az elhangzottak értelmezését megnehezítette volna – helyettesítettem.

Nem sok ilyen volt, mert a vaskos szóhasználat nem annyira jellemző a csoportra. (Vagy legalábbis visszafogtatók magatokat!)

- ❖ A beszélgetések érzelmi oldalát az írott szöveg, vagyis a szóhasználat kevésbé tudja visszaadni. A téma jellegéből adódóan leginkább a humor különböző formáival találkoztam. Ott, ahol ez a szövegből nem érződik ki (például B. fanyarulatainál²), egy kis szmájlival (:) utaltam rá. Más szmájlit nem alkalmaztam³.
- ❖ Eredetileg arra gondoltam, hogy ha nagyon eltérő hosszúságúak lesznek az interjúk, akkor a hosszabbakat lerövidítem. Erről a szándékomról végül letettem, mert úgy gondoltam, hogy a szelekció szükségszerű velejárója a szerkesztői önkény, vagyis annak eldöntése, hogy mi fontos, s mi nem. A mondandótokból éppen ezért csak két okból töröltem: ha az elhangzottak csak nagyon távoli kapcsolatban álltak az életutatokkal (ilyen elvéte fordult elő), illetve, ha ismételték magatokat (ezzel már gyakrabban találkoztam).
- ❖ Az interjúk (monológok) hossza igényelte azok tördelését. Mivel az egyes résztémakörök hossza erősen eltér, ezért ezek címekkel, különösen a szöveget egységesen szabdaló címekkel való szétszabdalását nem tartottam célravezetőnek. Már csak azért sem, mert sok esetben fölöslegesen megtörte volna a mondandótokat, hiszen időnként teljesen természetesen mentetek át egyik témából a másikba. Címek helyett – éppen ezért – a szövegbe ágyazottan – rövid, a következő rész tartalmára utaló, szövegbe ágyazott, kiemelt kifejezéseket, ún. *leadeket*⁴ iktattam be. Ennek során értékítéletmentes, az érdeklődést felkeltő, de nem túlságosan blikkfangos megfogalmazásra törekedtem. Ha ez mégsem sikerült teljesen, nézzétek el nekem! A kiemelések minden esetben az én súlyozásomat tükrözik, a felelősség az enyém!⁵
- ❖ Az interjúkat itt-ott jegyzetekkel láttam el. E jegyzetek egy része alapvetően nem nektek szól, hanem az esetleges csoporton kívüli olvasóknak, akik nem ismerhették egykori tanárainkat, s kevésbé ismerik az elmúlt évtizedeket. Más részük számotokra is érdekes lehet, miután eltérő

² A szót ne keresd – egyelőre – az értelmező kéziszótárban. Jelentése kb. annyi, mint fapofával elhangzott, ironikus megjegyzés.

³ Egyrészt mert nem igazán volt szükség rá, másrészt ezek gazdag tárházát – életkoromnál fogva – nem is ismerem. Gyanítom, hogy ti sem!

⁴ Ugye milyen profi szakkifejezésekkel dobálózok? (Két perccel ezelőtt még én sem hallottam! Szerencsére a megszólított szakember gyorsan válaszolt az ezt firtató kérdésemre!)

⁵ Bár – ismerve az ilyesfajta „felelősségvállalást” – nem sok esélyem van a bűnhődésre!

szakterületeken dolgoztunk, így más szakterületek jónak tartott szakembereit feltételezhetően nem mindenki ismeri.

Ezeket a lábjegyzeteket már csak azért is fontosnak gondolom, mert a kötet az örökkévalóságnak is szól, márpedig húsz-harminc év múlva már végképp nem ismeri ezeket a neveket senki. De azt sem, hogy milyen cégek, intézetek működtek a XX. század második felében vagy az ezredfordulót követően. Nem beszélve a politikusokról, akik még gyorsabban kerülnek sülyesztőbe, s merülnek feledésbe. Mivel ez a kötet nem tudományos mű, ezért a jegyzetek elkészítésénél megelégedtem a Wikipediával vagy nagyjából hasonló megbízhatóságú forrásokkal. Jellemzően az előbbire támaszkodtam. Más forrásra csak abban az esetben, ha az adott személy vagy szervezet fontossága megkívánta a magyarázatot, de a Wikipediába nem került be. Tekintettel arra, hogy a források elérhetősége bizonytalan – honlapok jönnek, honlapok mennek – többnyire csak a Wikipedia-cikkek esetében adtam meg a szócikkre utaló linket⁶.

- ❖ A leírt, szerkesztett interjúkat visszakaptátok jóváhagyásra korrigálásra. Ezt nem is említeném, ha nem történt volna ennek során némi korrekció az elmondottakhoz képest. Az esetek túlnyomó többségében csak stilisztikai beavatkozások történtek, illetve egy-két esetben kisebb szövegrészek törlése, elsősorban annak elkerülésére, hogy az elmondottak alapján nehogyan megbántódjon valaki. (Meggyőződésem: nem volt ilyen veszély!) Ahol komolyabb beavatkozás történt a részletekről, ott – megítélésem szerint – kicsit sérült az interjú interjújellege: némileg átalakultak az eredetileg tervezett súlypontok, megközelítések, s a túlságosan szabatos fogalmazás miatt az érintett interjúrészletek inkább szabatosan megfogalmazott önéletrajzi írásba hajlanak, ahelyett, hogy az élő beszéd szükségszerű esetlegességeit adnák vissza. Ezt leszámítva ezek a korrekciók nem befolyásolták a kötet koncepcióját.

Mire is jó ez az egész? (S mire nem?)

Az interjúk fókusza – a szakmai életút –, s ezek egymás mellé helyezése szinte sugallja az olvasó számára az életutak összehasonlításának lehetőségét, kiemelten a sikeresség dimenziójában. Remélhetőleg nem estek ennek csapdájába, s kezditek magatokat másokkal vagy a többiekkel egymással mérlesezni. Akármilyen „eredményre” is juttok, hamis úton jártok. Több okból is! Egyrészt egy két-három órás interjú nem elégséges a szakmai pályafutás teljes körű bemutatására, másrészt – részben az előbbi ok, részben az átélt események szubjektív

⁶ Egy doktori értekezésnél ez főbenjáró bűn lehet, de a kötet műfaja igencsak más.

megélése miatt – az elhangzottak-leírtak nem a valóságot tükrözik, inkább csak a valóságon alapuló, többé-kevésbé pontos emléktöredékek, narratívák. Harmadszor pedig figyelembe kell vennünk egymás eltérő értékrendszerét. A szakmai életút bemutatása csak egyik fontos része az életünknek, sok egyéb más mellett. Hogy ki hova teszi a hangsúlyt, abban nagy eltérések lehetnek, s nyilvánvalóan vannak is közöttünk.

Mint ötletgazdának, leginkább az volt a koncepcióm, hogy a szakmai életutakon keresztül valamelyest bemutassam a csoport tagjainak gondolkodását, s ennek a pályafutásunkra gyakorolt hatását, s valamelyest feltárjam az ezeket befolyásoló, leginkább szociológiai tekinthető tényezőket. Ez utóbbi nyilvánvalóan tükrözi a kicsit közgazdász, kicsit szociológus szerkesztő szakmai érdeklődését. Mások lettek volna az interjúk, másokat kérdeztem volna, ha pszichológus lennék, ha orvos, ha tanár, vagy valami más⁷.

Nem kívántam elemezni sem az interjúkat. Nem csak a viszonylag kis számuk miatt, hanem azért sem, mert ez óhatatlanul is értékelő megállapításokhoz vezetett volna, amit mindenképpen igyekeztem elkerülni. Nyilvánvalóan vannak párhuzamosságok, ellentétek, talán különböző karakterű csoportok, s az ezek mögötti tényezők is kirajzolódnak halványan, de nem akartam erre hangsúlyt helyezni. Ezt jelzi az interjúk egymás mellé állítása is: ragaszkodtam a keresztnevek szerinti ábécésorrendhez.

Természetesen nem kell, hogy a hozzáállásom befolyásoljon Benneteket. Olvasátok ezeket az interjúkat–monológokat úgy, mint egy egykori csoport sokféle, s talán nem érzitek spoilernek, kifejezetten színes szakmai tevékenységéről szóló beszámolót. Jelezve azt, hogy a szakmai végzettségünk mi mindent tett számunkra lehetővé. Igaz, ebben az elmúlt négy évtized történelmi eseményei is erősen belejátszottak, elősegítve, hogy a magasan kvalifikált szakemberként kihasználjuk az újonnan megnyíló lehetőségeket.

S amire még – szerintem – érdemes odafigyelni: a döntési helyzetekre. Ki, mikor, milyen helyzetben milyen döntést hozott. S hogy mi volt ennek a háttere. Menynyire befolyásolta a választásainkat az otthonról, az iskolából hozott muníció, az ambícióink, az értékrendszerünk, a mentális állapotunk, a szociális helyzetünk. S bizonyára még sok minden más is. Nyilvánvaló, hogy a döntéseinket – ha szabad így fogalmaznom – ezek mixe adta. Ezek végiggondolása adhatja az interjúkötet másik izgalmas fonalát. S a későbbiek során akár beszélgetésekre, vitákra is sarkallhat minket.

⁷ Például, ha NAV-ellenőr!

Egyikőtök, a velem készült interjú után, csodálkozott, hogy nem kérdeztem rá a pályafutásával kapcsolatban a véletlen szerepére. Hirtelenjében nem is tudtam mit mondani neki, utólag gondolkodtam el ezen, s találtam meg a választ. Bár nem gondoltam rá, de talán mégsem a feledékenységem rovására volt írható. Egyrészt azért nem, mert a véletlennek mindig van valamilyen szerepe az életünkben, másrészt azért nem, mert úgy gondolom, hogy nem annyira a véletlennek meghatározók, sokkal inkább az, ahogy a véletlen helyzeteket kezeljük, ahogy reagálunk azokra, ahogy élünk vagy nem élünk az adott – véletlen – lehetőséggel. S azt, hogy a különböző véletlen lehetőségek nélkül mi lett volna velünk, úgysem tudjuk, az azok adta lehetőségek kihasználását viszont nyomon tudjuk követni.

Túllépve az egyéni életutakon: az interjúk remek korrajzot képviselnek. Megjelenik benne a tehetségeket – legalábbis szórványosan – felkaroló hajdani oktatási intézményrendszer, a hetvenes évek Közgázának viszonylag szabad szellemisége, s a szabad kurzusválasztást kínáló alternatív és fakultatív órák gyakorlata a kreditrendszert még hírből sem ismerő hazai felsőoktatáson belül, sőt a hallgatói kurzusigények lehetősége is. De ugyanígy kirajzolódik a „szocialista” munkaerőpiac abszurd, a hatékonysággal alig törődő működése, s ennek munkavállalói oldala: a munkahelyi lógás, amit ki-ki a saját elképzelései alapján hasznosított. Megjelenik a rendszerváltás előzménye, valamelyest a folyamata, majd a piacgazdaságra való áttérés pozitív és negatív hozadéka. S mindez különböző nézőpontból, attól függően, hogy az adott időszakban ki, hol és milyen tevékenységet végzett. Azt gondolom, hogy ennek az egyéni életutakon keresztüli követezése az utódoknak, az utókornak is érdekes lehet, még ha sok minden viszonylag jól dokumentált is ebből az időszakból.

Kis szakmai kitekintés kívülállóknak

Az imént magasan kvalifikált szakembereknek tituláltam magunkat. Ez némi magyarázatra szorul, különösen a csoporton kívülálló, vélhetően nálunk fiatalabb olvasók számára, akik kevéssé ismerik a hetvenes évek hazai oktatási rendszerét, illetve a Közgáz (vagyis a mai Corvinus Egyetem) szakmai struktúráját, belső hierarchiáját. Az ő kedvükért gyűjtöttem össze néhány fontos információt, hogy valamelyest látható legyen a csoportunk elhelyezkedése az akkor felsőoktatási rendszeren belül.

Mindenekelőtt azt kell látni, hogy egyetemi hallgatónak lenni abban az időszakban kiváltság volt. A kor oktatási rendszere már az érettségi megszerzését is erősen korlátozta, a felsőoktatásba pedig még nehezebb volt bejutni. Egy-egy kor-

osztály több mint fele a hároméves szakmunkásképzésben tanult, vagyis felsőfokú továbbtanuláshoz csak hosszú kerülőúton, s inkább csak kivételképpen jutottak el. Erre leginkább a gimnáziumban érettségizetteknek volt esélye. Hogy egy-egy korosztályon belül milyen kevesen kaptak diplomát, azt az 1980. évi népszámlálási adatok is jelzik: a 25-29 éves lakosságnak, tehát azoknak, akik érettségi utáni közvetlen továbbtanulás esetén már jó eséllyel diplomáztak, kevesebb mint a 10%-a rendelkezett felsőfokú oklevéllel. Ugyanez az adat 30 évvel később 28%-ra emelkedett. Természetesen a felnőttkori tanulás – alapvetően esti és levelező tagozaton – némi korrekciós tényezőt jelentett⁸. Az értelmiség bővített „újratermelése” tehát igen lassan haladt, ami különösen a hátrányos helyzetű pozícióból startolókat hozta nehéz helyzetbe, azokat, akik kevesebb szakmai és vagy motivációs munícióval érkeztek a továbbtanulási döntésekhez. A szakirodalom számos tanulmányban is foglalkozott ezzel a kérdéssel, de ezt jelzik azok a politika indíttatású beavatkozások is, amelyek e rétegek megsegítését célozták. A fizikai dolgozók gyerekei melletti F betű éppúgy jelentett valamiféle előnyt, nagyobb odafigyelést, mint a szakmunkások továbbtanulását elősegítő szakmai és felvételi támogatás⁹. A Közgázon további támogatásokra is számíthattak a rászorulóak. Rendszerszinten kedvezményként lehet értékelni, hogy a közgazdasági szakközépiskolások történelem helyett szakmai tárgyból – politikai gazdaságtanból¹⁰ – felvételizhettek, illetve részt vehettek az egyetemi KISZ által számukra szervezett, Studium Generale nevű egyetemi felkészítő tanfolyamokon.

A Közgázon, talán épp a fentiek miatt, jó néhány nem értelmiségi háttérű diákkal lehetett találkozni – legalábbis emlékeim szerint¹¹. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy bár a felvehetőkhöz képest sokszoros (a hetvenes évek elején mintegy háromszoros) volt a jelentkezők aránya, ez lényegesen alacsonyabb volt, mint néhány más egyetemi szakon. A túljelentkezések alapján a Közgáz valahol a másodvonalban helyezkedhetett el, a jogászok, orvosok, építészek, villamosmérnökök és a tudományos pályára készülők mögött, egyértelműen megelőzve

⁸ Az itt végzetek egy részét a fent jelzett adatok már tartalmazzák.

⁹ Erről a L-lel készült interjúban is olvashattok.

¹⁰ Tekintsünk el attól, hogy ez a tárgy az adott kor politikai viszonyai között mennyire volt szakmainak tekinthető. Minden esetre az ebből vizsgázóknak nem kellett a történelemtudásukkal versenyre kelniük gimnáziumból jelentkezőkkel.

¹¹ Erre vonatkozó statisztikának nyomát nem láttam. A szakirodalom mélyebb feltárásáról lemondtam – nézzétek el nekem!

a főiskolákat. Az akkor 20 pontos maximális felvételi pontból 1973-ban a katonaköteles fiúknak 15-öt, a lányoknak 17-et kellett felmutatniuk a bejutáshoz¹².

Az egyetemen belüli szakválasztás az első év után történt. A legnépszerűbb a külker(eskedelmi) és a népgazdterv („népgazdasági tervező-elemző”) szak volt, de viszonylag magas presztízssűnek számított a pénzügyi szak is. A külkereskedők számára a külföldi utazás lehetősége nyílt meg, ami az akkori viszonyok között nagy vonzerőnek számított¹³. A népgazdterv szak népszerűségét visszafejteni kevésbé lehet. Az állatok elmondottak sem adnak erre egyértelmű magyarázatot. Talán a vállalati szférából való kitörés lehetőségét kínálta valamilyen mértékben a szak, de ennek ellentmond, hogy többségünknek fogalma sem volt, hogy pontosan mire is jelentkezett annak idején. Népszerűsége esetleg inkább a szakon megkövetelt matematikai kompetenciákra vezethető vissza, ami erősen szűrte a jelentkezőket, emelve ezzel a szak presztízst.

A szakon belül további elágazások voltak, mégpedig a második év végén. A másodéves tanulócsoportokat már az előzetesen jelzett szakirányválasztások alapján alakították ki, annak érdekében, hogy a csoportok összetétele az egy évvel későbbi szakirányválasztásnál már kevésbé változzon. A népgazdterven három szakirány indult: egy ún. matematikai, egy elméleti és két vállalati modellező csoport. A mi évfolyamunk esetében az első évfolyam végi szakválasztás ezzel a lehetőséggel nem egészen szinkronban alakult: két matematikus irányultságú csoport és egy vállalati modellező irányú indult. A korrekció a következő évre maradt. A három szakágazati irány közül a matematikai és az elméleti irány számított magasabb presztízssűnek. Mindezt csak azért írtam ide, mert mindezekből látható, hogy a csoportunk résztvevői az egyetemi „hierarchia” valamely magasabb fokán álltak, de semmiképpen nem a csúcson¹⁴. S nagyjából ugyanez mondható el egyetemközi viszonylatban is. Vagyis egyrészt bekerültünk a korosztály „kiváltságos” tizedrészébe, azon belül a szűkebb egyetemi rétegbe, amelynek valahol a felsőbb régióiban helyezkedtünk el, de azért nem a csúcson.

¹² Ezt a lényegében nemi diszkriminációt a katonaköteles fiúk egy évvel eltolódó felvételi pontjával indokolták, de feltételezhetően igaz volt az a közkeletű nézet, hogy valójában a pálya elnőiesedését igyekeztek csökkenteni. Ha nem erre törekedtek volna, akkor a korábbi évek tapasztalatai alapján megemelhették volna az előfelvételis fiúk bejutási ponthatárát, hogy a következő évben a lányok számára maradó férőhelyek száma megnövekedjen, az ő bejutási ponthatáruk pedig csökkenjen.

¹³ Érdemes lenne kideríteni, hogy mekkora szerepet játszottak ebben az utazáshoz kapcsolódó seftelési lehetőségek.

¹⁴ Az általános megfogalmazást azért pontosítanom kell: a korábban felsoroltak egy része csak rövid ideig járt velünk, majd átment a matekos szakirányra.

Hangsúlyozom: a fenti pozicionálást szigorúan a bejutási lehetőségek alapján próbáltam felállítani, annak érdekében, hogy az interjúk alapján érzékelhető legyen, mennyire (nem) volt tipikus a csoport összetétele – sem a felsőoktatás egészén, sem pedig az egyetemen belül.

A második év végi hallgatói mozgások következtében a csoportunk valamelyest átalakult. A csoport eredeti tagjai közül a legtöbben – még az interjúkból is nehezen kiolvasható okok miatt – lemondtak a matematikai szakirányról, s a vállalati modellező irányt választották, elejét véve annak, hogy az egyetem szelektáljon a „matematikusok” közül. Néhányan maradtak az eredeti elképzelésük mellett, s elmentek a csoportból, de volt olyan is, aki az elméletinek induló csoportból jött át. Ennek megfelelően a most csoportnak nevezett társulásban vannak olyanok, akik egymással soha nem jártak együtt.

Részben a kis számú interjú, részben a csoport fent leírt helyzete miatt a kötetből sem a korszak felsőoktatására, sem pedig a végzetek későbbi munkaerőpiaci helyzetére vonatkozóan nem lehet általános következtetéseket levonni. Ilyen esetben felértékelődnek az egyéni jellemzők, a személyes vonások, tulajdonságok, egyéni élethelyzetek. Alátámasztják ezt az interjúk is: szociológiailag közel azonos helyzetből indulók is nagyon eltérő pályafutást futottak be. Ami biztos: viszonylag stabil matematikai alaptudást igényelt a szak, a szakágazat elvégzése, ami nagyobb esélyt jelentett a nem értelmiségi háttérű, de matematikában tehetséges hallgatóknak is a diploma megszerzésére.

Az eltérő pályafutásokban fontos szerepet játszott a rendszerváltás is, amely nagyon különböző módon érintett bennünket. Olyan kompetenciák értékelték fel, mint nyelvtudás, kockázatvállalás, kíméletlenség, rugalmasság, önkizsákmányolás, hogy csak néhányat említsek az interjúk alapján. Hogy ezekre ki, hogyan tudott, akart reagálni, az befolyásolta a sorsát. A csoport tagjai közötti pályafutásbéli különbségeket azonban mindez kevésbé befolyásolta. Többségünk alkalmazkodott ehhez a helyzethez. A különbségeket részben az adta, hogy azon a munkaerőpiaci területen, ahol a rendszerváltás ért minket, milyen lehetőségek adódtak, s milyen hagyományos értékek (pl. társadalmi szolidaritás) szorultak háttérbe. Az informatika területén például hatalmas vállalkozási lehetőségek nyíltak meg, miközben a „vállalati szférában” a karrierépítés nehezebb volt.

Végezetül

Végezetül egy személyes megjegyzés. Nagyon örültem, hogy ezt a kötetet összeállíthattam. Élveztem az interjúkat, vagyis a veletek folytatott beszélgetéseket, s szívesen öntöttem ezeket olvasható formába is.

Györgyi Zoltán

